JAHON VA O‘ZBEK ADABIYOTI ASARLARINI FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA O‘QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Mamatsoliyeva Xurshida Hamdam qizi
Urganch davlat pedagogika institute o‘qituvchisi

Mazkur maqolada jahon va o‘zbek adabiyoti asarlarini fanlararo integratsiya asosida o‘qitishning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Adabiyot ta’limini tarix, ona tili, geografiya, tasviriy san’at, musiqa, falsafa hamda axborot texnologiyalari bilan integratsiyalashning didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Badiiy asarni turli fanlarga oid bilimlar bilan bog‘liq holda o‘rganish o‘quvchilarning asar mazmunini yaxlit idrok etishi, tarixiy-madaniy kontekstni anglash, obraz va voqealarni ko‘p tomonlama tahlil qilish, mustaqil va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishiga xizmat qilishi asoslangan. Fanlararo integratsiyani amalga oshirishning motivatsion-kontekstual, integrativ-axborot, badiiy-analitik, qiyosiy-integrativ, ijodiy-amaliy va refleksiv-baholash bosqichlaridan iborat metodik modeli taklif etilgan. Shuningdek, integrativ topshiriqlar va ularning samaradorligini baholash mezonlari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: jahon adabiyoti, o‘zbek adabiyoti, fanlararo integratsiya, integrativ yondashuv, adabiyot ta’limi, badiiy matn, tarixiy kontekst, qiyosiy tahlil, integrativ topshiriq, ijodiy tafakkur, adabiy kompetensiya.

KIRISH

Zamonaviy ta’limda o‘quvchilarga alohida fanlar doirasida bilim berish bilan bir qatorda, turli fanlardan olingan bilimlarni o‘zaro bog‘lash va muayyan muammoni kompleks tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida ahamiyat berilmoqda. Bunday vazifani amalga oshirishda fanlararo integratsiya muhim metodik vosita hisoblanadi.

Adabiyot fanining mazmuni fanlararo integratsiyani amalga oshirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Chunki badiiy asarda tarixiy davr, ijtimoiy muhit, geografik makon, til xususiyatlari, falsafiy qarashlar, milliy madaniyat, san’at va inson psixologiyasiga oid jihatlar o‘zaro birlashadi. Shu sababli badiiy asarni faqat syujet, obraz yoki badiiy tasvir vositalari doirasida o‘rganish uning ko‘p qatlamli mazmunini to‘liq ochib berish uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin.

Jahon va o‘zbek adabiyoti asarlarini fanlararo integratsiya asosida o‘qitish o‘quvchiga badiiy matnni kengroq ijtimoiy, tarixiy, madaniy va estetik kontekstda tushunish imkonini beradi. Masalan, tarixiy roman mazmunini anglashda tarix fanidan olingan bilimlar, peyzaj tasvirlarini tahlil qilishda geografik tasavvurlar, she’riy asarning ohangdorligini his etishda musiqa, badiiy tasvirlarni idrok etishda tasviriy san’atga oid bilimlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu jihatdan jahon va o‘zbek adabiyoti asarlarini fanlararo integratsiya asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-metodik masalalardan biridir.

FANLARARO INTEGRATSIYANING ADABIYOT TA’LIMIDAGI MOHIYATI

Fanlararo integratsiya turli fanlarga oid bilim, tushuncha, metod va faoliyat usullarini muayyan ta’limiy maqsad doirasida o‘zaro bog‘lashni nazarda tutadi.

Adabiyot ta’limida fanlararo integratsiyaning maqsadi adabiyot fanining mustaqilligini kamaytirish emas, aksincha, boshqa fanlarga oid bilimlardan foydalanish orqali badiiy matnning mazmun va estetik mohiyatini chuqurroq ochib berish hisoblanadi.

Mazkur jarayonni quyidagi formula orqali ifodalash mumkin:

Badiiy matn + tarixiy kontekst + til + madaniyat + san’at + geografik makon + falsafiy g‘oya = yaxlit badiiy idrok

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan adabiyot darsida o‘quvchi tayyor ma’lumotni o‘zlashtiruvchi emas, balki turli fanlardan olingan bilimlarni birlashtirib, badiiy muammoni mustaqil tahlil qiluvchi subyektga aylanadi.

ADABIYOT VA TARIX FANLARI INTEGRATSIYASI

Jahon va o‘zbek adabiyotining ko‘plab namunalari muayyan tarixiy davr bilan uzviy bog‘liq. Shu bois tarixiy mazmundagi asarlarni o‘rganishda tarix faniga oid bilimlardan foydalanish asardagi voqealarni chuqurroq anglashga yordam beradi.

Masalan, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanini o‘rganishda XIX asrdagi Turkistonning siyosiy va ijtimoiy muhiti haqidagi tarixiy bilimlardan foydalanish mumkin.

O‘quvchilarga quyidagi topshiriqlar beriladi:

1-topshiriq. Asarda tasvirlangan tarixiy davrning muhim belgilarini aniqlang.

2-topshiriq. Tarixiy manbalardagi ma’lumotlar bilan badiiy asardagi tasvirni qiyoslang.

3-topshiriq. Muallif tarixiy voqelikdan badiiy maqsadda qanday foydalanganini tushuntiring.

Bunday yondashuv o‘quvchiga tarixiy fakt bilan badiiy haqiqat tushunchalarini farqlash imkonini beradi.

ADABIYOT VA ONA TILI INTEGRATSIYASI

Badiiy asarning asosiy materiali tildir. Shu sababli adabiyot va ona tili fanlari o‘rtasidagi integratsiya tabiiy metodik bog‘liqlikka ega.

Badiiy matnni tahlil qilishda:

sinonim va antonimlar;

metafora va o‘xshatishlar;

frazeologik birliklar;

dialektizmlar;

tarixiy va eskirgan so‘zlar;

sintaktik konstruksiyalar;

muallif uslubi

kabi lingvistik birliklar o‘rganilishi mumkin.

Masalan, Alisher Navoiy asarlaridan olingan parchalardagi ayrim so‘zlarning tarixiy va zamonaviy ma’nolarini qiyoslash o‘quvchilarning ham lingvistik, ham adabiy bilimlarini rivojlantiradi.

Bu jarayonda:

So‘z → badiiy vosita → obraz → mazmun → muallif g‘oyasi

bog‘lanishini aniqlash muhim hisoblanadi.

ADABIYOT VA GEOGRAFIYA INTEGRATSIYASI

Badiiy asarda makon muhim poetik vazifani bajaradi. Voqealar sodir bo‘lgan hududlarni geografik xarita orqali aniqlash o‘quvchining asardagi makon haqidagi tasavvurini konkretlashtiradi.

Masalan, jahon adabiyotidagi sayohat, sarguzasht yoki tarixiy asarlarni o‘rganishda qahramon bosib o‘tgan hududlar xaritada belgilanadi.

“Adabiy xarita” metodidan foydalanish mumkin:

Asar → voqea sodir bo‘lgan joy → geografik xususiyat → badiiy tasvir → asardagi vazifasi

Bu metod geografik makonning badiiy asardagi estetik va mazmuniy funksiyasini anglashga yordam beradi.

ADABIYOT VA TASVIRIY SAN’AT INTEGRATSIYASI

Adabiyot va tasviriy san’at obraz yaratish xususiyati bilan bir-biriga yaqin san’at turlaridir. Biri obrazni so‘z orqali, ikkinchisi rang va tasvir orqali yaratadi.

Badiiy asarni o‘rganishda:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

asarga ishlangan illustratsiyalarni tahlil qilish;
qahramon portretini tasvirlash;
peyzajni rasm orqali ifodalash;
adabiy va tasviriy obrazni qiyoslash
kabi topshiriqlardan foydalanish mumkin.
Masalan:
“Rassom yaratgan qahramon obrazi siz matnni o‘qish davomida tasavvur qilgan obrazga qanchalik mos?”
Bu savol o‘quvchini matn va vizual tasvir o‘rtasidagi munosabatni tahlil qilishga yo‘naltiradi.
ADABIYOT VA MUSIQA INTEGRATSIYASI
Ayniqsa, she’riy asarlarni o‘qitishda musiqa bilan integratsiya samarali natija beradi. She’rning ritmi, ohangi, emotsional holati va musiqiy talqinini qiyoslash mumkin.
G‘azal va she’rlarning qo‘shiq sifatidagi ijrosini tinglash orqali o‘quvchilar:
ritm;
ohang;
emotsional ta’sir;
lirik qahramon kechinmasi;
so‘z va musiqa uyg‘unligini
tahlil qiladilar.
Bu usul she’riy asarni faqat mazmuniy emas, balki emotsional-estetik jihatdan idrok etishga xizmat qiladi.
ADABIYOT VA FALSAFA INTEGRATSIYASI
Jahon va o‘zbek adabiyotining yirik namunalari inson, hayot, ezgulik, adolat, erkinlik, muhabbat, vijdon va ma’naviy kamolot kabi falsafiy masalalarni qamrab oladi.
Masalan, Alisher Navoiy va jahon adabiyotidagi ayrim asarlarni o‘rganishda quyidagi muammolar asosida integrativ tahlil tashkil qilinishi mumkin:
Inson kim?
Komillik nima?
Erkinlik va mas’uliyat o‘rtasida qanday bog‘liqlik mavjud?
Adolatning mezoni nima?
Inson o‘z tanlovi uchun qay darajada javobgar?
Bunda falsafiy tushunchalar badiiy matndan ajratilgan holda emas, asardagi obraz va konfliktlar orqali ochib beriladi.
FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDAGI METODIK MODEL
Jahon va o‘zbek adabiyoti asarlarini fanlararo integratsiya asosida o‘qitishda quyidagi metodik model taklif etiladi:
Badiiy matn → fanlararo muammo → bog‘liq fanlardan bilimlarni faollashtirish → integrativ tahlil → qiyoslash → ijodiy mahsulot → refleksiya
1. Motivatsion-kontekstual bosqich
O‘quvchilarning asar haqidagi dastlabki bilimlari aniqlanadi va unga bog‘liq fanlarga oid bilimlari faollashtiriladi.
Masalan:
“Ushbu asarni tushunish uchun tarixdan nimalarni bilishimiz kerak?”
2. Integrativ-axborot bosqichi
O‘quvchilar tarix, geografiya, til, san’at va boshqa fanlarga oid zarur ma’lumotlarni to‘playdilar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Bu bosqichda faqat badiiy asarni tushunishga xizmat qiluvchi ma’lumotlar tanlanadi.

3. Badiiy-analitik bosqich

To‘plangan fanlararo bilimlar badiiy matn tahliliga tatbiq etiladi.

Asarning:

syujeti;

kompozitsiyasi;

obrazlari;

makoni;

tili;

tarixiy muhiti;

badiiy g‘oyasi

o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilinadi.

4. Qiyosiy-integrativ bosqich

Jahon va o‘zbek adabiyotidagi asarlar muayyan mezonlar bo‘yicha qiyoslanadi.

Masalan:

Integratsiya mezoni	O‘zbek adabiyoti	Jahon adabiyoti
Tarixiy davr	Milliy tarixiy muhit	Jahon tarixiy muhiti
Makon	Milliy geografik makon	Boshqa madaniy makon
Qadriyatlar	Milliy va umuminsoniy	Umuminsoniy va milliy
Badiiy obraz	Milliy xarakter	O‘ziga xos madaniy xarakter
Asosiy muammo	Inson va jamiyat	Inson va jamiyat

5. Ijodiy-amaliy bosqich

O‘quvchilar integrativ bilimlardan foydalanib:

adabiy xarita;

tarixiy xronologiya;

obrazlar xaritasi;

infografika;

sahna ko‘rinishi;

esse;

taqdimot;

loyiha

tayyorlaydilar.

6. Refleksiv-baholash bosqichi

O‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qiladilar.

Quyidagi refleksiv savollardan foydalanish mumkin:

“Tarixiy bilim asarni tushunishimga qanday yordam berdi?”

“Badiiy asardagi geografik makonning qanday ahamiyatini angladim?”

“Musiqa yoki tasviriy san’at asarni idrok etishimga qanday ta’sir qildi?”

“Turli fanlardan olgan bilimlarimni qanday birlashtirdim?”

INTEGRATIV TOPSHIRIQLAR TIZIMI

Fanlararo integratsiya asosida quyidagi topshiriqlardan foydalanish tavsiya etiladi.

“Adabiy-tarixiy xronologiya” – asardagi voqealar bilan real tarixiy voqealarni bir vaqt chizig‘ida aks ettirish.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

“Adabiy xarita” – asardagi geografik makonlarni xaritada belgilash va ularning badiiy vazifasini tushuntirish.

“So‘z va surat” – yozuvchi yaratgan badiiy tasvir bilan rassom yaratgan tasvirni qiyoslash.

“She’r va musiqa” – she’riy matnning yozma va musiqiy talqinini qiyosiy tahlil qilish.

“Tarixiy fakt – badiiy haqiqat” – tarixiy manba bilan badiiy asardagi voqeani taqqoslash.

“Bir muammo – ikki fan” – bitta muammoni adabiyot va boshqa fan nuqtayi nazaridan tahlil qilish.

“Integrativ loyiha” – guruhlar bitta asarni tarix, geografiya, til, san’at va falsafa yo‘nalishlarida tadqiq qilib, yakuniy umumiy xulosa yaratadilar.

FANLARARO INTEGRATSIYANING SAMARADORLIK MEZONLARI

Takomillashtirilgan metodikaning samaradorligini quyidagi mezonlar asosida baholash mumkin:

Mezon	Asosiy ko‘rsatkich
Kognitiv	Turli fanlarga oid bilimlarni bilish va tushunish
Integrativ	Fanlar o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlash
Analitik	Fanlararo bilimlar asosida badiiy matnni tahlil qilish
Qiyosiy	O‘zbek va jahon adabiyoti namunalarini qiyoslash
Amaliy	O‘zlashtirilgan bilimni yangi vaziyatga tatbiq qilish
Ijodiy	Integrativ mahsulot va yangi g‘oya yaratish
Refleksiv	O‘z faoliyati va bilimlararo bog‘lanishni baholash

Mazkur mezonlar asosida o‘quvchilarning yuqori, o‘rta va boshlang‘ich darajalari aniqlanishi mumkin.

METODIKANING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI Jahon va o‘zbek adabiyotini fanlararo integratsiya asosida o‘qitish samaradorligi quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga bog‘liq:

fanlararo bog‘lanishlarni dars maqsadiga muvofiq tanlash;

boshqa fanlardan olingan ma’lumotning badiiy matn tahliliga xizmat qilishini ta’minlash;

o‘zbek va jahon adabiyoti namunalarini integrativ-qiyosiy tamoyil asosida tanlash;

muammoli va ijodiy topshiriqlar tizimini qo‘llash;

o‘quvchining mustaqil izlanish faoliyatini tashkil etish;

nazariy bilimni amaliy va ijodiy faoliyat bilan bog‘lash;

integrativ natijalarni aniq mezonlar asosida baholash.

Shu o‘rinda fanlararo integratsiyada muhim metodik tamoyil mavjud: boshqa fan adabiyot darsining maqsadiga aylanmasligi kerak. Tarix, geografiya, musiqa yoki san’atga oid ma’lumotlar badiiy asarning g‘oyaviy-estetik mazmunini chuqurroq anglash vositasi vazifasini bajarishi lozim.

XULOSA Jahon va o‘zbek adabiyoti asarlarini fanlararo integratsiya asosida o‘qitish badiiy matnni yaxlit va ko‘p aspektli o‘rganish imkonini beradi. Adabiyotning tarix, ona tili, geografiya, musiqa, tasviriy san’at, falsafa va axborot texnologiyalari bilan integratsiyasi o‘quvchilarning asar mazmunini tarixiy, madaniy, lingvistik va estetik kontekstda anglashiga yordam beradi.

Fanlararo integratsiyaning samaradorligi turli fanlardan imkon qadar ko‘p ma’lumotni bitta darsga kiritish bilan emas, balki zarur bilimlarni badiiy matnning muayyan muammosini ochishga maqsadli birlashtirish bilan belgilanadi.

Taklif etilgan “Badiiy matn → fanlararo muammo → bilimlarni faollashtirish → integrativ tahlil → qiyoslash → ijodiy mahsulot → refleksiya” metodik modeli o‘quvchilarda bilimlarni integratsiyalash, badiiy asarni ko‘p tomonlama tahlil qilish, mustaqil xulosa chiqarish va ijodiy faoliyat olib borish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shunday qilib, fanlararo integratsiya jahon va o‘zbek adabiyotini o‘qitishda yordamchi metodik vositagina emas, balki o‘quvchining yaxlit dunyoqarashi, integrativ tafakkuri va adabiy kompetensiyasini rivojlantiruvchi metodik tizim sifatida qaralishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. – Toshkent.
2. Navoiy A. Xamsa. – Toshkent.
3. Cho‘lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent.
4. Adabiyot o‘qitish metodikasiga oid ilmiy-metodik manbalar.
5. Fanlararo integratsiya va integrativ ta’limga oid pedagogik tadqiqotlar.
6. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni tashkil etishga oid ilmiy-metodik adabiyotlar.
7. Jahon adabiyotini o‘qitish metodikasiga oid zamonaviy tadqiqotlar.
8. Ta’lim jarayonida fanlararo aloqadorlik va integrativ yondashuvga oid ilmiy manbalar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.